

PŁOCK NOTICES

QUARTERLY OF THE SCIENTIFIC
SOCIETY OF PŁOCK
(published since July 1956)

3/256
JULY – SEPTEMBER
2018

EDITORIAL BOARD

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(EDITOR-IN-CHIEF)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(EDITORIAL SECRETARY)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(LANGUAGE EDITOR)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(STATISTICAL EDITOR)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

SCIENTIFIC COUNCIL

PROF. DR HAB. SC. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(CHAIRMAN)

REV. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Slovakia)

PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Lithuania)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI

REV. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Lithuania)

PROF. DR HAB. SC. JANUSZ ZIELIŃSKI

PROF. DR HAB. SC. DANIELA ŻUK

EDITORIAL ADDRESS:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 71, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
(ukazuje się od lipca 1956 r.)

3/256
LIPIEC – WRZESIEŃ
2018

KOLEGIUM REDAKCYJNE

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(REDAKTOR JĘZYKOWY)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(REDAKTOR STATYSTYCZNY)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

RADA NAUKOWA

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

KS. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Słowacja)

PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Litwa)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI

KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Litwa)

PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI

PROF. DR HAB. INŻ. DANIELA ŻUK

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 71, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

LIST OF CONTENTS

WOJCIECH JERZY GÓRCZYK
 THE ORIGINS OF OPINOGÓRA
 IN THE DOCUMENTARY
 VOIVODE ŻYRO FROM 1185
 AND THE DOCUMENT OF THE BISHOP OF PŁOCK
 GEDKO FROM THE 13TH CENTURY 3

MAREK STAWSKI
 THE RELIGIOUS AWARENESS
 ON LATE MEDIEVAL MAZOVIA
 ACCORDING TO THE EPISCOPAL'S BOOKS
 OF THE DIOCESE OF PŁOCK 9

MICHAŁ SOKOLNICKI
 ABOUT THE NATIONAL STRUCTURE OF STUDENTS
 IN STATE LOWER SECONDARY SCHOOLS
 IN PŁOCK IN 1905-1914
 (FROM THE HISTORY OF „MAŁACHOWIANKA”) 23

ALEKSANDRA MARIA KRYSIAK
 THE FOUNDATION AND THE FIRST YEARS
 OF ACTIVITY OF THE SAVINGS AND LOANS
 ASSOCIATION IN STAROŻREBY
 IN THE YEARS 1918-1924 29

EWA SERAFIMOWICZ
 DIVISION OF PŁOCK INTO OWNERSHIP UNITS,
 ORGANIZATIONAL AND FIELD –
 TO 1989 40

REVIEW
 „HISTORICAL-SOCIAL NOTEBOOKS OF TŁUCHÓW”
 NR XIII
 (Rev. Leszek Smoliński) 53

BIBLIOGRAPHY OF MAZOVIAN PŁOCK
FOR THE PERIOD 1 VII – 30 IX 2017 56

OUR AUTHORS 72

SPIS TREŚCI

WOJCIECH JERZY GÓRCZYK
 POCZĄTKI OPINOGÓRY
 W ŚWIETLE DOKUMENTU
 WOJEWODY ŻYRY Z 1185 R.
 I DOKUMENTU BISKUPA PŁOCKIEGO
 GEDKI Z XIII W. 3

MAREK STAWSKI
 ŚWIADOMOŚĆ RELIGIJNA
 NA PÓŻNOŚREDNIOWIECZNYM MAZOWSZU
 W ŚWIETLE KSIĄG BISKUPICH
 DIECEZJI PŁOCKIEJ 9

MICHAŁ SOKOLNICKI
 O STRUKTURZE NARODOWOŚCIOWEJ UCZNIÓW
 GIMNAZJÓW PAŃSTWOWYCH W PŁOCKU
 W LATACH 1905-1914
 (Z DZIEJÓW „MAŁACHOWIANKI”) 23

ALEKSANDRA MARIA KRYSIAK
 Utworzenie i pierwsze lata działalności
 Kasy Pożyczkowo-oszczędnościowej
 w Starożrebach
 w latach 1918-1924 29

EWA SERAFIMOWICZ
 Zarys podziału
 terytorialno-funkcjonalnego Płocka
 do roku 1989 40

RECENZJA
 „TŁUCHOWSKIE ZESZYTY HISTORYCZNO-SPOŁECZNE”
 NR XIII
 (Rec. Leszek Smoliński) 53

BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO
ZA OKRES 1 VII – 30 IX 2017 R. 56

NASI AUTORZY 72

POCZĄTKI OPINOGÓRY W ŚWIETLE DOKUMENTU WOJEWODY ŻYRY Z 1185 R. I DOKUMENTU BISKUPA PŁOCKIEGO GEDKI Z XIII W.

Abstrakt

Opinogóra została po raz pierwszy wspomniana w dokumencie wojewody mazowieckiego Żyro z 1185 r. W dokumencie tym pojawia się pod nazwą Opinegote. Dobiechna Opinogórę ofiarowała Kościołowi Najświętszej Maryi Panny w Płocku. Jeszcze w średniowieczu książęta mazowieccy wybudowali tam dwór myśliwski, w którym zmarł książę Bolesław w 1454 r. Po aneksji Mazowsza do Korony Opinogóra stała się częścią majątków królewskich i była przekazywana jako starostwo niegrodowe Krasińskich. Pierwszym Krasińskim, któremu król dał Opinogórę w 1659 r., był Jan Kazimierz (1607-1669) – dworzanin króla, skarbnik Korony, wojewoda płocki, kasztelan warszawski, płocki i ciechanowski.

Słowa kluczowe: Opinogóra, wojewoda mazowiecki, Żyro, Mazowsze, wojewoda Gedko, norbertanki

1. Opinogóra jako uposażenie kościół Najświętszej Marii Panny w Płocku

Początki osady w Opinogórze na Mazowszu w ziemi ciechanowskiej nie są nam znane. Być może pierwszą wzmiankę o Opinogórze należy łączyć z dokumentem wystawianym 1185 r. przez wojewodę Żyro z rodu Powatów – Ogończyków, w którym powierza on w opiekę kościół Najświętszej Marii Panny w Płocku kanonikom regularnym św. Augustyna z prepozytury w Neuwerk koło Halle w Saksonii – filii bawarskiego klasztoru w Rottenbuch, aby: *cum omni conamine et cordis affectu dilecte Hallensi ecclesie ipsam committimus et ut, ea que ad spiritualia pertinent, vere ei subpeditet statuimus*¹.

W dokumencie tym, znanym z XV wiecznego odpisu z klasztoru Neuwerk, pojawia się zapis, że wśród miejscowości będących uposażeniem kościoła NMP w Płocku jest: *Opinegote cum terminis suis* (według lekcji kopiariusza magdeburskiego dokonanej przez E. Strehlkego zapis ten brzmi *Opme-gote*²). Dyskusyjne jest czy Opinegote została nadana kościołowi NMP w Płocku przez Dobiechnę, córkę Kiliana, drugą żonę Wojstawa, dziadka Żyro, znaną nam także z dokumentu biskupa płockiego Gedki z XIII w., czy przez córkę Kielcza, pierwszą żonę Wojstawa, która nie zostaje wymieniona z imienia w niedatowanym dokumencie Gedki³.

Za Dobiechną opowiada się Czesław Deptuła⁴, Maria Stella Szacherska⁵, Władysław Mąkowski⁶, którzy uważają, że Dobromila z Dokumentu Żyro to Dobiechna, druga żona Wojstawa, czyli Dobiechna z dokumentu Gedki. Stanisław Kostanecki polemizuje z Deptułą uważając iż w dokumencie Żyro jest mowa o Dobromile, pierwszej żonie Wojstawa, różnej od Dobiechny⁷. Marek Stawski przyjął tezę Mąkowskiego i Deptuły, ale całkowicie pominął argumentację Kostaneckiego⁸. Za tezę Kostaneckiego przemawia fakt, że Żyro stwierdza: *avia mea Dobromila*⁹. Nie chodzi tylko o imię Dobromila, ale o określenie *avia mea*. Dobiechna, druga żona Wojstawa, była bezdzietna, zaś Żyro był wnukiem pierwszej żony Wojstawa, więc określenie *avia mea* można odnieść wprost tylko do pierwszej żony Wojstawa, a nie do Dobiechny. Jednak wydaje się, że wszystkie strony sporu błędnie odnoszą *avia mea* Dobromila do osoby, która nadała uposażenie

⁴ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodzium płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie”, nr 4 (1959), s. 46-52.

⁵ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 7, p. 23.

⁶ W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstraterskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 587.

⁷ S. Kostanecki, *Stosunek dokumentu biskupa Gedki do aktu wojewody Żyry (przyczynek do najdawniejszych dziejów kolegiaty św. Michała i szkoły płockiej)*, „Notatki Płockie”, nr 3 (1964), s. 22.

⁸ M. Stawski, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, [w:] *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. J. Rajman, Kraków 2007 (Annales Academiæ Paedagogicæ Cracoviensis. Studia Historica V), s. 44.

⁹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 7 (nr 3).

¹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S. M. Szacherska, t. 1. Warszawa 1975, s. 7 (nr 3); *Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, wyd. i oprac. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, s. 112-113

² *Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, s. 112 i 114.

³ Tamże, s. 10-12.

kościółowi NMP w Płocku. Z dokumentu Żyro wcale nie wynika, że wszystkie nadania poczyniła Dobromila, którą Żyro określa *avia mea*. Żyro pisze, że nadania te poczynili: *parentibus et ab avis nostri*, dalej wymienia nazwy miejscowości: *quibus a prioribus prefata ecclesia dotata est*. Więc dokument stwierdza tylko, że nadania dokonali przodkowie Żyry (niewymienieni z imienia). Następnie Żyro wymienia miejscowości, które sam oddaje kościołowi NMP w Płocku, a dopiero na koniec stwierdza, że oddaje kościołowi NMP: *hys etiam Shupno cum ecclesia, quam avia mea Dobromila ab heredibus XXX marcis argenti comparavit adiungere curavi et, quia hec taxa*¹⁰. Zatem Dobromiłę można odnieść tylko do Shupno. Po pierwsze sugeruje to sama konstrukcja dokumentu, po drugie stwierdzenie *hys etiam*, każe rozumieć, że oprócz tego co nadali przodkowie Żyry i sam Żyro, ten nadaje też Shupno, które Dobromiła wykupiła, a Żyro zapewne odziedziczył. Takie rozumienie tego zapisu wynika nie tylko z określenia *hys etiam*, ale i z kontekstu w jakim umieścić to zdanie. Zapewne przodkowie, o których pisze Żyro to właśnie Dobiechna, której ten nie chce wymienić z imienia. Wiemy, że kościół był przedmiotem sporu o prawo patronatu pomiędzy Powatami a biskupami płockimi. W tej sytuacji wydaje się zrozumiałe, że Żyro pomija Dobiechnę, drugą żonę swojego dziadka, a pisze tylko ogólnie *przodkowie*, zaś wymienia Dobromiłę, swoją babkę. Tym samym podkreśla swoje prawo do kościoła. Wówczas *avia mea Dobromila* z Dokumentu Żyro należy utożsamić z niewymienioną u Gedki z imienia *atavia nostra filia Kelconis*.

Biskup płocki Gedko także pochodził z rodu Powatów, a Wojstawa i *atavia nostra filia Kelconis* to byli również jego przodkowie. W tym wypadku Gedko zastosował dokładnie ten sam zabieg, co Żyro, aby podkreślić swoje prawo do patronatu nad kościołem, ale jako biskup, a nie Powata. Więc przemilczał nadania Żyro, nie wymienił z imienia swojej babki, a podkreśla nadania Dobiechny, która zmarła bezpotomnie, a więc Powatowie nie mają prawa dziedziczenia, co zresztą sam podkreśla w swoim dokumencie – stwierdza, że on sam, tak jak inni potomkowie pierwszej żony Wojstawa, nie ma praw dziedzicznych do kościoła, a zarządza nim jako biskup.

Wydaje się błędne używanie przez Mąkowskiego, Deptułę czy Szacherską imion Dobromiła i Dobiechna zamiennie (*Dobromila* czyli *Dobiechna* – Szacherska¹¹, o *Dobromile* (*Dobiechnie*) *babce*

Żyro – Mąkowski¹², *Dobiechnę* (*Dobromiłę*) – Deptułą¹³). Są to dwa różne imiona, Dobiechna to Dobiesława, Dobrosława, a nie Dobromiła.

Sprawą dyskusyjną pozostaje czy kościół z dokumentu Żyro i z dokumentu Gedki to ten sam kościół. Stanisław Kostanecki, Tadeusz Żebrowski i Władysław Mąkowski¹⁴ uważają, że są to różne kościoły. Czesław Deptuła¹⁵ i Maria Stella Szacherska stoją na stanowisku iż jest to ten sam kościół¹⁶. W tym sporze należy przyznać rację Deptule, z zastrzeżeniem, że co – wydaje się – wykazałem powyżej, Deptuła błędnie uważa, że *Dobiechnam filiam Kiliანი* i *avia mea Dobromila* to ta sama osoba. Potwierdzenie, że w obu dokumentach chodzi o ten sam kościół, znajdziemy w dokumencie z 1237 r. w którym biskup płocki Piotr potwierdza lokację Płocka¹⁷. W dokumencie tym znajdujemy opis: *inter ecclesiam Wyslavi et ecclesiam beati Dominici. Ecclesiam Wyslavi należy tłumaczyć jako kościół Wojstawowej, jak to prawidłowo podaje Szacherska¹⁸, a nie jako kościół Wojstawa jak to podaje Mąkowski. Jest rzeczą oczywistą, że opis w którym jest stwierdzenie, że nadany jest teren pomiędzy kościołem Wojstawowej, a kościołem błogostawionego Dominika ma sens tylko wtedy, gdy jest tylko jeden kościół Wojstawowej. Gdyby w Płocku były dwa różne kościoły, jeden fundowany przez pierwszą żonę Wojstawa Dobromiłę, a drugi kościół fundowany przez Dobiechnę, drugą żonę Wojstawa, to określenie *kościół Wojstawowej* byłoby niejednoznaczne. Więc można przyjąć, że dokument Żyry i dokument Gedki mówią o tym samym kościele, jak sądzi Deptuła i Szacherska.*

2. Opinegotę – Opinogóra?

Problematyczne pozostaje jednoznaczne określenie, czy *Opinegotę* to faktycznie Opinogóra na Mazowszu. Władysław Mąkowski uważa, że: *Opinegotę [to] nieznana dziś Opinogóra na Kujawach,*

¹² W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstratorskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 587, p. 1.

¹³ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodzium płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 47.

¹⁴ A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s.184.

¹⁵ C. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Humanistyczne”, 16/2 (1968), s. 5-20.

¹⁶ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s 16, p. 5, nr 9.

¹⁷ Tamże, s 14-17, nr 9.

¹⁸ Tamże, s 16, p. 5, nr 9.

¹⁰ Tamże, s. 7 (nr 3).

¹¹ Tamże, s 7, p. 23.

zapewne Góry w parafii Ostrów¹⁹. Należy sprostować Mąkowskiego, że chodzi o Ostrowo, a nie Ostrów. Stella Maria Szacherska, wbrew temu co pisze Marek Stawski²⁰, nie zgadza się z Mąkowskim i uważa, że chodzi tu o Opinogórę na Mazowszu (koło Ciechanowa)²¹, zaś *Otroscio* to nie Ostrowo, ale Troszyn w pobliżu Gąbina²². Michał Marian Grzybowski, podobnie jak Stella Maria Szacherska, uważa, że miejscowość wymieniona w dokumencie wojewody Żyro, to Opinogóra na Mazowszu, aczkolwiek podaje błędnie, że dokument został wystawiony dla norbertanek płockich, podczas gdy jest wystawiony dla klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Neuwerk w Saksonii²³, co więcej, M. M. Grzybowski pisze, że: *Komes Żyro zwrócił Opinogórę klasztorowi panien norbertanek w Płocku*²⁴, więc klasztor norbertanek w Płocku musiałby istnieć jeszcze przed rokiem 1185 i przed tym rokiem utracić Opinogórę, która zostałaby zwrócona w 1185 r. Tymczasem kanoniczki regularne zakonu premonstratensów, zwane potocznie norbertankami przybyły do Płocka nie wcześniej jak ok. 1190 r., a bardzo prawdopodobne, że dopiero ok. 1206 r. Żyro zwraca uposażenie kościołowi NMP w Płocku, a nie norbertankom, zaś sam kościół oddaje pod opiekę – nie na własność – kanoników regularnych z Neuwerk. Więc nie możliwe jest, żeby dokument był wystawiony dla norbertanek, ani aby Żyro cokolwiek zwracał norbertankom, bo tych przed rokiem 1185 nie było w Płocku. Zapewne teza Grzybowskiego to echa (modyfikacja?) błędnej tezy Tadeusza Żebrowskiego²⁵, ale przesunięcie sprowadzenia

norbertanek do Płocka przed rok 1185 i twierdzenie, że Żyro w swoim dokumencie z 1185 r. zwraca norbertankom uposażenie należy uznać za całkowicie błędne i pozbawione podstaw źródłowych. M. M. Grzybowski podaje także błędny zapis miejscowości: *Opinogote* zamiast *Opinegote*²⁶.

Opinia Władysława Mąkowskiego, który przygotował do druku „Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich”²⁷ – a więc można sądzić iż posiada dogłębną znajomość tematu – o lokalizacji *Opinegote* na Kujawach, jest o tyle uzasadniona, że miejscowości wymienione przez Żyro już w XIII w. są w posiadaniu kanoniczek regularnych zakonu premonstratensów (norbertanek) w Płocku. Zaś zarówno Góra jak i Ostrowo na Kujawach należały do norbertanek w Strzelnie, o czym świadczy bulla papieska z 1193 r. Czesław Deptuła pisze: *dwie wsie z dokumentu Żyrona są później w posiadaniu Strzelna, klasztoru otaczanego szczególną opieką zmarłego w 1247 r. Konrada Mazowieckiego. Jest prawdopodobne, że jego wola grała jakąś rolę w przejściu tych wsi w ręce klasztoru kujawskiego; zresztą był on ostatnim władcą rządzącym Kujawami i Mazowszem*²⁸. Chodzi tu o wspomnianą Górę i Ostrowo, które przejęły norbertanki ze Strzelna, sprowadzone prawdopodobnie w latach osiemdziesiątych XII w., zapewne przez wnuka Piotra Włostowica – Piotra Wszeborowica. W 1193 r. papież Celestyn III wydał przełożonej klasztoru Najświętszej Marii Panny w Strzelnie – *Beatrix (dilectis in Christo filiabus Beatrici magistre monasterii sancte Marie in Strelno)*, wspomnianą już bullę confirmacyjną, zatwierdzając posiadłości i przywileje klasztoru premonstratensek w Strzelnie. Jednak koncepcja Mąkowskiego, identyfikująca *Opinegote* jako Górę a *Otroscio* jako Ostrowo, posiada zasadniczy mankament. Kanoniczki regularne zakonu premonstratensów, po raz pierwszy w Płocku są wzmiankowane w 1218 r. Data przybycia norbertanek do Płocka jest dyskusyjna, z całą pewnością miało to miejsce po roku 1185, a przed 1218 r., za prawdopodobny można uznać rok 1190-1195. Są także opinie o znacznie późniejszej fundacji płockiej: Czesław

¹⁹ W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstratenskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 586, p. 2.

²⁰ M. Stawski błędnie pisze: *Tu zarówno Mąkowski jak i Szacherska są zgodni, że chodzi o Opinogórę- miejscowość na Kujawach* – M. Stawski, *dz. cyt.*, s.44, p. 47.

²¹ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 6, p. 8 i s. 386.

²² Tamże, s. 6, p. 9.

²³ J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa*, „Rocznik Mazowiecki” nr 7 (1979), s. 37; C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 46; J. Cieśla, *Płock – powstanie i rozwój miasta*, „Notatki Płockie”, nr 3-4 (1957), s. 6.

²⁴ M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, Płock 2014, s. 7.

²⁵ Chodzi tutaj o pogląd, który C. Deptuła słusznie określił jako niedorzeczny, jakoby Żyro miał sprowadzić z Neuwerk norbertanki (Cz. Deptuła, *Kościół Płocki w XII w.*, „Studia Płockie”, nr 3 (1975), s. 81, p. 23). W Neuwerk była prepozytura kanoników regularnych św. Augustyna, filia bawarskiego klasztoru w Rottenbuch, więc niemożliwe jest sprowadzenie z tego klasztoru kanoniczek regularnych zakonu premonstratensów. Kanonicy regularni św. Augustyna (*ordinis antiqui*) i kanonicy

regularni zakonu premonstratensów (*ordo novus*) to dwa różne zakony. Pogląd taki prezentował min. T. Żebrowski, *Dzieje kolegiaty Św. Michała i szkoły kolegiackiej (1180-1611)*, [w:] *Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180-1957/58*, Płock, b.r. w., s. 114;

²⁶ M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, s.7.

²⁷ „Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich” nie został opublikowany, znajduje się w rękopisie w Archiwum Diecezjalnym Płockim.

²⁸ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 51.

Deptuła uważa, że nastąpiło to ok. 1206 r.²⁹, a fundatorem klasztoru norbertanek był biskup płocki Gedko, podobną tezę postawił Marek Szymaniak³⁰. Najpierw funkcjonowała przy kościele NMP wspólnota kanoników regularnych, być może początkowo będącą filią prepozytury w Neuwerk³¹, następnie podległa opactwu kanoników regularnych w Czerwińsku (tak uważa Czesław Deptuła, Andrzej Radziwiński, Jerzy Rajman), a dopiero później osiadły przy tym kościele norbertanki³². Czesław Deptuła dopuszcza możliwość, że przy kościele NMP w Płocku za pontyfikatu biskupa Wita powstała żeńska wspólnota zakonna, inna niż norbertanki, a dopiero za czasów biskupa Gedki została inkorporowana do zakonu premonstratensów³³.

Czas przez jaki funkcjonowała płocka filia klasztoru w Neuwerk jest tylko w sferze przypuszczeń, podobnie jak okoliczności, które towarzyszyły przejściu kościoła wraz z uposażeniem przez żeńską gajłąż premonstratensów. Natomiast wydaje się logiczne, że norbertanki przejmując na własność kościół NMP o którym pisze Żyro, przejęły także całe uposażenie tego kościoła, łącznie z uposażeniem nadanym przez Dobiechnę. Brak uzasadnienia dla sytuacji w której premonstratenki ze Strzelna miałyby przejąć dwie miejscowości będące na uposażeniu płockiego kościoła NMP³⁴. Trudno uznać za rozstrzygające w tej materii, przywoływane już, twierdzenie Czesława Deptuły, że w przekazaniu tych wsi miała udział wola Konrada Mazowieckiego, która w tych wydarzeniach *grała jakąś rolę*. Wola Konrada Mazowieckiego w przekazaniu dwóch wsi norbertankom ze Strzelna jest o tyle problematyczna, że prawo do opieki nad kościołem Dobiechny było przedmiotem sporu pomiędzy biskupami płockimi a potomkami Wojstawa – rodem Powatów.

²⁹ Tenże, *Kościół płocki w XII w.*, s. 81.

³⁰ M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007.

³¹ C. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, s. 48; M. Kędzierska, *Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Witowie*, „Nasza Przeszość”, t. 85 (1996), s. 10; A. Tetrycz-Puzio, *Polityka Konrada Mazowieckiego wobec możnowładztwa*, „Stupskie Studia Historyczne”, nr 15 (2009), s. 47.

³² C. Deptuła, *Kościół płocki w XII w.*, s. 80.

³³ Tamże, s. 82, p. 23.

³⁴ Dokument Gedki, podobnie jak dokument Żyry, potwierdza konflikt pomiędzy biskupami płockimi a rodem Wojstawa- Powatami o prawo patronatu nad kościołem. Gedko, biskup płocki sam pochodził z rodu Powatów, ale zaznacza, że kościołem NMP zarządza jako biskup płocki, a nie jako Powata i nie ma do niego praw dziedzicznych podobnie jak jego krewni. Powatowie, od czasów Żyry uważają zaś, że mają dziedziczne prawo do kościoła Dobiechny.

Oba przywoływane dokumenty: dokument Żyry z 1185 r. i niedatowany dokument Gedki potwierdzają ten spór (prawdopodobnie w czasach Gedki już zakończony po myśli biskupów płockich). Gedko sam pochodził z rodu Powatów, ale jako biskup stał na stanowisku, że ma prawo do opieki nad kościołem, jako biskup płocki, a nie na zasadzie dziedziczenia jako Powata³⁵. Co ważne dobra, o których mówi dokument Żyry są przypisane do kościoła NMP w Płocku, a Żyro, jak słusznie zauważa W. Kętrzyński i C. Deptuła, nie przekazuje uposażenia kanonikom z Neuwerk, ale opiekę duchową nad kościołem, uposażenie jest przypisane do kościoła. Opinogóra, jak całe uposażenie, staje się własnością norbertanek płockich, i tylko płockich, w momencie gdy kościół staje się własnością – a nie jest tylko pod opieką – premonstratensek³⁶. To wszystko każe przypuszczać, że Stella Maria Szacherska, ma rację, że *Opinogote* to Opinogóra na Mazowszu (koło Ciechanowa), zaś *Otroscio* to Troszyn w pobliżu Gąbina.

3. Od Opinogóry średniowiecznej do Opinogóry Krasieńskich

Z całą pewnością Opinogóra koło Ciechanowa jeszcze w średniowieczu przeszła w ręce książąt mazowieckich za czasów Janusza I, który wznosił w Opinogórze siedzibę dworską o konstrukcji ziemno-drewnianej³⁷. Z okresu panowania Janusza I znany jest Nadbor z Opinogóry herbu Bolesta, chorąży ciechanowski (od 1397 do 1421) i cześnik ciechanowski do roku 1433³⁸, bliski współpracownik

³⁵ *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, s. 7 (nr 3); *Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, wyd. i oprac. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, s. 112-113.

³⁶ Można rozważyć możliwość, że kanonicy zakonu premonstratensów osiadły w Płocku ok. 1195 r., ale kościół NMP miały tylko w opiece, sam konwent był pod wezwaniem św. Marii Magdaleny. Około 1206-1207 r. norbertanki mogły otrzymać wspomniany kościół, który dotąd był tylko pod ich opieką, na własność od bpa Gedki, oczywiście wraz z uposażeniem.

³⁷ M. Wilska, *Miasto a dwór w XV w.*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 13 (2001), s. 151; *Opis Królestwa Polskiego do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego*, red. J. M. Bazewicz, Warszawa 1907, s. 83; W. J. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów do XV.*, „Kultura i Historia”, Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie, nr 19 (2011); <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/2280> [dostęp: 02.06. 2018].

³⁸ J. Grabowski, *Przywileje lokacyjne księcia mazowieckiego Janusza I dla Różana*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 21 (2009), s. 13 i 21; W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej, cz. I, Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 1 (2003), s. 53, p. 10; K. Pacuski, M. Wilska, *Pomścibórz z Chamska*, [w:] PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 395-396. Nadbor z Opinogóry wspominany jest w Metryce ks. Janusza I (1414-1425),

Janusza I³⁹. Urząd cześnika ciechanowskiego po Nodborze przejął jego młodszy brat Pomścibórz z Chamska, kasztelan liwski⁴⁰. W Metryce ks. Janusza I poświadczony jest także Mikołaj z Opinogóry⁴¹. Kolejne znane zapisy dotyczące Opinogóry mówią, że w 1448 r. Stanisław s. Piotra z Setropi odstępuje stryjowi Janowi z Opinogóry wszystkie części w Opinogórze, w 1462 r. tenże Stanisław s. Piotra z Setropi odstępuje Jakubowi z Gołymina min. części we wsi Opinogóra⁴². To sugeruje, że Janusz I podzielił Opinogórę na dwie części. W jednej wznosił swoją siedzibę dworską, ta była zwana Opinogórą Książęcą, druga część znajdowała się w rękach rycerzy Janusza I, ta była zwana Opinogórą Rycerską. To właśnie w Opinogórze Książęcej w wyniku odniesionych ran na polowaniu, 10 września 1454 r. zmarł książę Bolesław IV⁴³. W następnych stuleciach Opinogóra zmieniała drugi człon swojej nazwy. Po włączeniu Mazowsza do Korony Opinogóra Książęca zmieniła nazwę na Królewską, a po ukształtowaniu się stanu szlacheckiego Opinogóra Rycerska zmieniła nazwę na Opinogórę Szlachecką. Od XVII w. Opinogóra Królewska była starostwem niegrodowym Krasieńskich. Pierwszym Krasieńskim, któremu król dał Opinogórę w 1659 r., był Jan Kazimierz (1607-1669) – dworzanin króla, wojewoda płocki, kasztelan warszawski, płocki i ciechanowski.

Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. MK3.

³⁹ W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej*, cz. I, *Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 1 (2003), s. 53, p. 10.

⁴⁰ K. Pacuski, M. Wilska, *Pomścibórz z Chamska*, s. 395.

⁴¹ *Metryka ks. Janusza I (1414-1425)*, Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. MK3, k. 124 r.

⁴² *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=opinog%C3%B3ra&d=0&t=0> [dostęp: 22. 06. 2018].

⁴³ K. Maleczyński, *Bolesław IV*, [w:] PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 281; K. Jasiński: *Rodowód Piastów mazowieckich*, Wrocław 1998, s. 158.

Od XIX w. Opinogóra była własnością Krasieńskich⁴⁴, stając się też miejscem sepulkralnym tego rodu⁴⁵. Po uzyskaniu tytułu hrabiowskiego przez Wincentego Krasieńskiego Opinogóra Królewska zmieniła nazwę na Opinogórę Hrabuską. Kolejne zmiany w drugim członie nazwy są związane z utworzeniem przez hrabiego Wincentego Krasieńskiego ordynacji opinogórskiej. Krasieński wykupił zadłużoną Opinogórę Szlachecką, która była administrowana przez Jana Siegfrieda z ramienia Banku Berlińskiego⁴⁶ i obie Opinogóry włączył do ordynacji rodu Krasieńskich. Od tej pory w pismach urzędowych pojawia się nazwa Opinogóra, ale z rozróżnieniem na folwark górny (dawna Opinogóra Hrabuska) i dolny (dawna Opinogóra Szlachecka). W „Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego” z 1886 r., również jest tylko wieś Opinogóra, zaś w dobrach ordynacji opinogórskiej są wymienione folwarki: Opinogóra dolna i Opinogóra górna (drugi człon nazwy pisany z małej litery)⁴⁷. Podobnie tylko jedna Opinogóra jest wymieniana w Opisie Królestwa Polskiego w 1907 r.⁴⁸ Z czasem nazwy folwarków zaczęły funkcjonować jako oficjalne nazwy: Opinogóra Górna i Opinogóra Dolna, i tak też pozostaje obecnie.

⁴⁴ Opinogóra jako starostwo niegrodowe była w rękach Krasieńskich, ale nie był to majątek dziedziczny, podobnie jak tytuł starosty opinogórskiego. Dopiero w XIX w. stała się majątkiem dziedzicznym Krasieńskich, najpierw z nadania Napoleona I, a następnie nadanie zostało potwierdzone przez Aleksandra I.

⁴⁵ W. J. Górczyk, *Cmentarz parafialny w Opinogórze i kaplica grobowa hrabiów Krasieńskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, z. 1 (2017), s. 39-53.

⁴⁶ [84] 17 II 1823. *Akt notarialny*, [w:] *Materiały do dziejów Opinogóry na podstawie archiwaliów diecezjalnych 1820-1885*, zebrał i do druku przygotował M. M. Grzybowski, Płock 2014, s. 24.

⁴⁷ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886, s. 554.

⁴⁸ *Opis Królestwa Polskiego do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego*, red. J. M. Bazewicz, Warszawa 1907, s. 83.

Bibliografia

- J. Cieśla, *Płock – powstanie i rozwój miasta*, „Notatki Płockie”, nr 3-4 (1957), s. 5-8.
- Cz. Deptuła, *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodziu płockim (próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie”, nr 4 (1959), s. 46- 52.
- Cz. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Humanistyczne”, 16/2 (1968), s. 5-42.
- Cz. Deptuła, *Kościół Płocki w XII w.*, „Studia Płockie”, nr 3 (1975), s. 67- 84.
- W. Długokęcki, E. Kowalczyk, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej*, cz. I: *Granice komornictwa działdowskiego i nidzickiego*, „Kwartalnik Historyczny”, nr 1 (2003), s. 29-58.
- J. Grabowski, *Przywileje lokacyjne księcia mazowieckiego Janusza I dla Różana*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 21 (2009), s. 7-21.
- M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, Płock 2014.
- W. J. Górczyk, *Cmentarz parafialny w Opinogórze i kaplica grobowa hrabiów Krasieńskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, z. 1 (2017), s. 39-53.

- W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, „Bieżuńskie Zeszyty Historyczne”, nr 30 (2016), s. 55-80.
- W.J. Górczyk, *Lokacja Ciechanowa*, „Notatki Płockie”, nr 4 (2013), s. 8-12.
- W.J. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów do XV*, „Kultura i Historia”, Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie, nr 19 (2011), <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/2280> [dostęp: 02.06. 2018].
- S. Kostanecki, *Stosunek dokumentu biskupa Gedko do aktu wojewody Żyrona (przyczynek do najdawniejszych dziejów kolegiaty św. Michała i szkoły płockiej)*, „Notatki Płockie”, nr 3 (1964), s. 22-23.
- M. Kędzierska, *Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Witowie*, „Nasza Przeszłość”, t. 85 (1996), s. 5- 48.
- K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Wrocław 1998
- K. Maleczyński, *Bolesław IV*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 280-281.
- W. Mąkowski, *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor panien norbertanek zakonu premonstratenskiego za murami miasta Płocka*, [w:] A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 586-596.
- A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930.
- Opis Królestwa Polskiego do Atlasu Geograficznego Ilustrowanego*, red. J. M. Bazewicz, Warszawa 1907.
- J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa*, „Rocznik Mazowiecki” 1979, nr 7, s. 31-56.
- K. Pacuski, M. Wilska, *Pomścibórz z Chamska*, [w:] *PSB*, t. 27, Wrocław 1983, s. 395-396.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 7, Warszawa 1886.
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=opinog%C3%B3ra&d=0&t=0> [dostęp: 22. 06. 2018].
- M. Stawski, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku*, [w:] *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. J. Rajman, Kraków 2007 (Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica V), s. 36-51.
- M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206–1223). Działalność kościelno–polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007.
- A. Tetrycz-Puzio, *Polityka Konrada Mazowieckiego wobec możnowładztwa*, „Słupskie Studia Historyczne”, nr 15 (2009), s. 45-60.
- M. Wilska, *Miasto a dwór w XV w.*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 13 (2001), s.147-161.
- T. Żebrowski, *Kościół XI-XIII w.*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1992, s. 132-162.
- T. Żebrowski, *Dzieje kolegiaty Św. Michała i szkoły kolegiackiej (1180-1611)*, [w:] *Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180-1957/58*, Płock, b.r.w., s. 113-122.
- 17 II 1823. *Akt notarialny*, w: *Materiały do dziejów Opinogóra na podstawie archiwaliów diecezjalnych 1820-1885*, zebrał i do druku przygotował M.M. Grzybowski, Płock 2014, s. 24.
- Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich*, oprac. W. Makowski, rękopis, Archiwum Diecezjalne Płockie.
- Metryka ks. Janusza I (1414-1425)*, *Metryka Koronna*, Archiwum Główne Akt Dawnych sygn. MK3, k. 124 r.
- Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S. M. Szacherska, t. 1. Warszawa 1975.
- Zbiór ogólny przywilejów i spominków Mazowieckich*, wyd. i oprac. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919.

THE ORIGINS OF OPINOGÓRA IN THE DOCUMENTARY VOIVODE ŻYRO FROM 1185 AND THE DOCUMENT OF THE BISHOP OF PŁOCK GEDKO FROM THE 13TH CENTURY

Summary

Opinogóra was mentioned for the first time in a document in 1185, Mazovian Voivode, Count Żyro, in the document, it appears under the name “Opinegote”. Dobiechna offered Opinogóra to Church of the Blessed Virgin Mary in Płock. In 13th century Opinogóra was owned monastery of Maidens Premonstratensian in Płock. The princes of Mazovia built a hunting manor there, where later Duke Boleslaw of Mazovia died in 1454. After the annexation of Mazovia to the Crown Opinogóra it became a part of the royal estates, and as a non-city starosty was given as a reward to the people, who have contributed to the throne. The first Krasiński, whom the king gave Opinogóra in 1659, was Jan Kazimierz (1607-1669) - courtier of the king, treasurer of the Crown, Voivode of Płock, Castellan of Warsaw, Płock and Ciechanów.

NASI AUTORZY

- WOJCIECH JERZY GÓRCZYK** — mgr historii, kustosz w Muzeum Romantyzmu w Opinogórze. Jego zainteresowania badawcze to: historia Ciechanowa i Opinogóry, historia rodu Krasieńskich
- KS. MICHAŁ MARIAN GRZYBOWSKI** — profesor, kanonik, historyk Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku, Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i Punkcie Konsultacyjnym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Płocku. W latach 2002-2018 Wiceprezes Towarzystwa Naukowego Płockiego
- ALEKSANDRA KRYSIAK** — mgr filologii polskiej. Pracuje w jednej z poznańskich szkół
- EWA SERAFIMOWICZ** — mgr prawa i administracji. Pracowała m.in. w Warszawskim Biurze Projektowo-Badawczym Budownictwa Przemysłowego System, Urzędzie Wojewódzkim w Płocku i Wojewódzkim Ośrodku Informatyki w Warszawie. Współautorka systemu SHOD (System Planowania, Sterowania i Kontroli Realizacji według Harmonogramów Operatywnych i Dyrektywnych) i organizatorka jego wdrożenia dla potrzeb wykonawców i inwestorów Członkini: PZITB, NOT i TNP
- KS. LESZEK SMOLIŃSKI** — mgr teologii, kapłan diecezji płockiej, wikariusz parafii pw. Świętej Trójcy w Rypinie, publicysta, doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
- MICHAŁ SOKOLNICKI** — mgr historii, absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, funkcjonariusz policji
- MAREK STAWSKI** — dr nauk humanistycznych, autor kilkudziesięciu publikacji z dziejów Kościoła i kultu religijnego. Współpracuje z Bibliotheca Monumento Casamari (Włochy) oraz Instytutem Historii Uniwersytetu im. T. Masaryka w Brnie (Czechy)
- Autorki Bibliografii** — **Izabela Istał, Ewa Kozłowska, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska**